

התשוקה לדעת

חוברת מקורות

יום למידה 16.5.2019

ערכו: גדי איתי, רחל ארליך, עפרה בהרב

בראשית פרק ב

א וַיִּבְלֶה הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְכָל-צָבָאָם. ב וַיְכַל אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה; וַיִּשְׁבֹּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי, וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ: כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל-מְלַאכְתּוֹ, אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

ד אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, בְּהִבְרָאָם: בְּיוֹם, עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים--אֶרֶץ וְשָׁמַיִם. ה וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה, טֶרֶם יִהְיֶה בָּאָרֶץ, וְכָל-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, טֶרֶם יֵצֵא: כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים, עַל-הָאָרֶץ, וְאָדָם אִין, לַעֲבֹד אֶת-הָאָדָמָה. ו וְאָדָם, יַעֲלֶה מִן-הָאָרֶץ, וְהִשְׁקָהּ, אֶת-כָּל-פְּנֵי הָאָדָמָה. ז וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם, עֶפְרָה מִן-הָאָדָמָה, וַיִּפַּח בָּאָפִיו, נִשְׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם, לְנֶפֶשׁ חַיָּה. ח וַיִּשְׁעַ ה' אֱלֹהִים, גֹּן-בַעַד--מִקֶּדֶם; וַיִּשֶׂם שֵׁם, אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר. ט וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים, מִן-הָאָדָמָה, כָּל-עֵץ נְחֻמֵּד לְמִרְאֶה, וְטוֹב לְמֵאכֹל--וְעֵץ הַחַיִּים, בְּתוֹךְ הָגֶן, וְעֵץ, הַדַּעַת טוֹב וָרָע. י וַנִּהְיֶה יֶצֶא מִעֵדֶן, לְהִשְׁקוֹת אֶת-הָגֶן; וּמִשָּׁם, יִפְרֹד, וְהָיָה, לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים. יא שֵׁם הָאֶחָד, פִּישׁוֹן--הוּא הַסִּבְב, אֶת כָּל-אֶרֶץ הַחַיִּלָּה, אֲשֶׁר-שָׁם, הָדֶקֶב. יב וְזֶהֱבָ הָאָרֶץ הַהוּא, טוֹב; שֵׁם הַבְּדִלָח, וְאָבֹן הַשֶּׁהֶם. יג וְשֵׁם-הַנֶּהָר הַשֵּׁנִי, גִּיחוֹן--הוּא הַסּוּבִב, אֶת כָּל-אֶרֶץ כּוּשׁ. יד וְשֵׁם הַנֶּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדְקֵל, הוּא הַהֶלֶךְ קְדֵמַת אֲשׁוּר; וְהַנֶּהָר הָרְבִיעִי, הוּא פָּרָת. טו וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים, אֶת-הָאָדָם; וַיְנַחֲהוּ בְּגֹן-עֵדֶן, לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ. טז וַיֹּצֵא ה' אֱלֹהִים, עַל-הָאָדָם לֵאמֹר: מִכָּל עֵץ-הָגֶן, אָכַל תֹּאכֵל. יז וּמִעֵץ, הַדַּעַת טוֹב וָרָע--לֹא תֹאכַל, מִמֶּנּוּ: כִּי, בְּיוֹם אָכְלָהּ מִמֶּנּוּ--מוֹת תָּמוּת. יח וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים, לֹא-טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבִדּוֹ; אֶעֱשֶׂה-לוֹ עֵצָר, כְּנַגְדּוֹ. יט וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים מִן-הָאָדָמָה, כָּל-חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֶת כָּל-עוֹף הַשָּׁמַיִם, וַיָּבֵא אֶל-הָאָדָם, לְרֹאוֹת מַה-יִּקְרָא-לוֹ; וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא-לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה, הוּא שְׁמוֹ. כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת, לְכָל-הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּלְכָל, חַיַּת הַשָּׂדֶה; וּלְאָדָם, לֹא-מָצָא עֵצָר כְּנַגְדּוֹ. כא וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרִדָמָה עַל-הָאָדָם, וַיִּישָׁן; וַיִּקַּח, אַחַת מִצַּלְעֹתָיו, וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר, תַּחֲתָנָה. כב וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת-הַצֵּלַע אֲשֶׁר-לָקַח מִן-הָאָדָם, לְאִשָּׁה; וַיִּבְאֶהָ, אֶל-הָאָדָם. כג וַיֹּאמֶר, הָאָדָם, זֹאת הִפְעַם עֵצָם מַעֲצָמִי, וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי; לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ-זֹאת. כד עַל-כֵּן, יִעֲזָב-אִישׁ, אֶת-אָבִיו, וְאֶת-אִמּוֹ; וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ, וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד. כה וַיְהִיו שְׁנֵיהֶם עֶרְוִמִּים, הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ; וְלֹא, יִתְבָּשְׂשׁוּ.

בראשית פרק ג

א וְהִנָּחֹשׁ, הָיָה עָרוֹם, מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה, אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהִים; וַיֹּאמֶר, אֶל-הָאִשָּׁה, אַף כִּי-אָמַר אֱלֹהִים, לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הָגֶן. ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה, אֶל-הַנָּחֹשׁ: מִפְּרִי עֵץ-הָגֶן, נֹאכָל. ג וּמִפְּרִי הָעֵץ, אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הָגֶן--אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא תִגְעוּ בוֹ: ד פֶּן-תָּמָתוּן. ז וַיֹּאמֶר הַנָּחֹשׁ, אֶל-הָאִשָּׁה: לֹא-מוֹת, תָּמָתוּן. ה כִּי, יִדְעַע אֱלֹהִים, כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶּם מִמֶּנּוּ, וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם; וְהִיִּיתֶם, בְּאֵלֵהֶם, יָדְעִי, טוֹב וָרָע. ו וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכָל וְכִי תֹאווּ-הוּא לְעֵינַיִם, וְנִחְמָד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל, וַתִּקַּח מִפְּרִיו, וַתֹּאכַל; וַתֵּתֶן גַּם-לְאִישָׁהּ עִמָּה, וַיֹּאכַל. ז וַתִּפְקַחְנָה, עֵינֵי שְׁנֵיהֶם, וַיֵּדְעוּ, כִּי עִרְמָם הֵם; וַיִּתְּפְרוּ עָלֶה תֹאנָה, וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חִגְרֹת. ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת-קוֹל ה' אֱלֹהִים, מִתְהַלֵּךְ בָּגֶן--לְרוֹחַ הַיּוֹם; וַיִּתְּחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ, מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים, בְּתוֹךְ, עֵץ הָגֶן. ט וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים, אֶל-הָאָדָם; וַיֹּאמֶר לוֹ, אַיֶּכָּה. י וַיֹּאמֶר, אֶת-קִלְעָה שָׁמַעְתִּי בָגֶן; וַאֲיָרָא כִּי-עִירַם אֲנִכִּי, וַאֲחַבָּא. יא וַיֹּאמֶר--מִי הִגִּיד לָךְ, כִּי עִירַם אֶתָּה; הֲמֵן-הָעֵץ, אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבִלְתִּי אֲכָל--מִמֶּנּוּ--אֲכַלְתָּ. יב וַיֹּאמֶר, הָאָדָם: הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי, הוּא נָתַתָּה-לִּי מִן-הָעֵץ וְאָכַל. יג וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לְאִשָּׁה, מַה-זֹּאת עָשִׂית; וַתֹּאמֶר, הָאִשָּׁה, הַנָּחֹשׁ הִשְׁיָאֲנִי, וְאָכַל. יד וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל-הַנָּחֹשׁ, כִּי עָשִׂיתָ זֹאת, אָרוּר אַתָּה מִכָּל-הַבְּהֵמָה, וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה; עַל-גִּחְוָנְךָ תֵּלֵךְ, וְעָפָר תֹּאכַל כָּל-יְמֵי חַיֶּיךָ. טו וְאִיבָה אִשִּׁית, בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה, וּבֵין זָרְעֶךָ, וּבֵין זָרְעָהּ: הוּא יִשׁוּפְךָ רֹאשׁ, וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֲקֵב. טז אֶל-הָאִשָּׁה אָמַר, הֲרַבָּה אֲרַבָּה עֲצָבוֹנְךָ וְהֲרַנְךָ--בְּעָצָב, תִּלְדִּי בָנִים; וְאֶל-אִישְׁךָ, תִּשְׁוָקְתְּךָ, וְהוּא, יִמְשָׁל-בָּךְ. יז וּלְאָדָם אָמַר, כִּי-שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ, וַתֹּאכַל מִן-הָעֵץ, אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ--אָרוּרָה הָאֲדָמָה, בְּעֲבוּרְךָ, בְּעָצָבוֹן תֹּאכְלֶנָּה, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יח וְקוֹץ וְדִרְדֵּר, תַּצְמִיחַ לָךְ; וְאֲכַלְתָּ, אֶת-עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. יט בְּזַעַת אַפֶּיךָ, תֹּאכַל לֶחֶם, עַד שׁוֹבָבְךָ אֶל-הָאֲדָמָה, כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ: כִּי-עָפָר אַתָּה, וְאֶל-עָפָר תִּשׁוּב. כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ, חַוָּה: כִּי הוּא הִיִּתָּה, אִם כָּל-חַי. כא וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ, כְּתֻנּוֹת עוֹר--וַיַּלְבִּשֵׁם.

כב וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים, הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ, לְדַעַת, טוֹב וָרָע; וְעַתָּה פֶּן-יִשְׁלַח יָדוֹ, וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים, וְאָכַל, וְחַי לְעֹלָם. כג וַיִּשְׁלַחְהוּ ה' אֱלֹהִים, מִגֶּן-עֵדֶן--לְעַבְדָּה, אֶת-הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר לָקַח, מִשָּׁם. כד וַיִּגְרָשׁ, אֶת-הָאָדָם; וַיִּשְׁכֹּן מִקְדָּם לְגֶן-עֵדֶן אֶת-הַכְּרָבִים, וְאֶת הַחֲרֹב הַמְתַּהַפֵּכֶת, לְשֹׁמֵר, אֶת-דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים.

ספר הטאן

Tao Te Ching

תרגום והערות

ניסים אמון

”ספר הטאן” הוא ללא ספק אחד הספרים המסתוריים ביותר במזרח הרחוק, ומקובל לומר לו את הכיסים לפילוסופיה השאואיסטית, אומנויות הלחימה השונות והרפואה הסינית.

מעט מאוד ידוע על מחבר הספר, החכם הסיני לאוצה, אשר מעורבים שדות האחראי על ארכיון הקיסר. האנדה מספרת שלאוצה פרש מתפקידו כאשר קונפוציוס נבחר להיות שר החינוך והמשפט בממלכה ויצא למסע בחרי הדיפלומה ממו לא שב. בתחנת הגבול הוא השאיר ספר אחד קטן, המרכז בצורה פשוטה את עקרי תורתו.

המלצות לשור החינוד

עצמך
העירם
והפך

את
האפי
הראשון

19

עקר את הפפריס
בעש פלפולדים
ויעב ללגם כמאח מונים

ונח את החקים
המל פמלשבעת ובעצום
והפרי מחקים יגול ויסוורים

עקר את חרמחפודות ותשליך את חצורקנות
ויעב חלגם פלאפן חכעי אל ארובת וקבול

פשל את ריפח הפצע וקרת העשור
והעברו מעל חלמכות חונכות וחסד

אף ארבעה עקורים אלה אין פחם יי
חם רק אמורים כוח לא לעשות
חלבים יחרי חם ארבעת העקורים
של כוח שחשוב לעשות

חיה פחם לב
דבק פפולשמות
חמקש עצמך
צמצם פחלאות

ונח
חליל
לשנים
נלה
את

十九

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

פירוש ופירוש

בפילוסופיה מקדם את המוות בביטחון, ויש לו תקווה שבמותו יזכה לזכרים טובים ביותר. אשתדל להבהיר לכם, סימאס [64a] וקבס, איך זה יתכן.

★

"ההגנה" של סוקרטס 64a-64b. סוקרטס מען על טענתו, כי הפילוסוף האמיתי יקדם את מותו בברכה, שכן זהו גמול – לא עונש – על אורח חייו.

★

רוכ האנשים אינם יודעים כי אלה העוסקים בפילוסופיה בדרך הנכונה אינם אלא מתאמנים במיתה ובמוות. וכן, אם זו אמת, בדרך שיהיה זה מנוחך לשאוף כל החיים רק אליה, אבל להתרעם כשהוא מגיע סוף-סוף – הרבה אשד אליו הם שאפו ולקראתו הם התאמנו זמן רב.

וסימאס צחק ואמר: "בהחיי, סוקרטס, גרמת לי לצחוק, אף-על-פי שאינני במצב רוח לזה. לדעתי רוב האנשים שישמעו על כך (לרבות בני ארצ) יחשבו, כי לומר על הפילוסופים שהם חשובים כמתים זוהי הגדרה מצונית. הם גם יסיפו שהם יודעים כי זהו מה שמגיע לפילוסופים."

"והם יאמרו אמת, סימאס, חוץ מזה שהם 'יודעים'. כי הם אינם יודעים מאיון בחינה הפילוסופים האמיתיים 'חשובים כמתים', ומאיון בחינה הם ראויים למוות, ולאיה מוות הם ראויים. אבל בואו נסלק אותם מאיתנו ונשוחרר בינינו לבין עצמנו. אנחנו מאמינים שיש דבר כזה: מוות?"

[e]

"ברודא", ענה סימאס.

אפלטון

פיידון

תרגום מיוונית והוסיף הערות:
שמעון בתגלו

אלא להפך, הוא מתרחק ממנו ככל יכולתו ופונה לנפשו?²
 "נכון."

"אז קודם-כול ברור כי בעניינים כאלה, הפילוסוף שונה משאר האנשים ככך שהוא משהדר את נפשו ככל האפשר מחברתו של הגוף."

"כך זה נראה."

"וסביר להניח, סימאס, שבעיני רוב האנשים, אדם שאינו מקריש מחשבה להנאות הגוף ואינו לוקח בהן חלק איננו ראוי לחיות, והוא באמת עם רגל אחת בקבר."

"אתה צודק לגמרי."

"זמה לגבי רכישת תכונה? האם הגוף, כאשר משתפים אותו ונעזרים בו בחקירה, הוא מכשול לכך או לא? תכונה של־היא: האם ניתן לסמור על הראייה ועל השמיעה, או האם זה נכון, כפי שאפילו המשוררים חוברים ואומרים לנו, שאיננו שומעים ואיננו רואים שום דבר בדיקא? אלא שאם החושים האלה אינם מוריקים וכסוחים, ברור שגם שאר החושים אינם כאלה, משום שכולם נחותים מהם. נכון?"

"בוודאי."

"אז מתי נוגעת הנפש פאמתי? הרי כאשר היא מנסה לבחון דבר-מה יחד עם הגוף, ברור שהיא מוצלצת שולל על-ידי."

"נכון."

"לכן, האם על-ידי שיקול-דעת, אם בכלל, מתבהרים לה הוכרים שישנים?"³

* חוכמים שישנם (la ónta, ó) – את המילה החשובה, שילך ויחברו בהמשך, נחגים לפעמים בו, לפעמים "הוכרים הקיימים", הנמצאים, או פשוט "הוכרים".

"האין הוא שחורורה של הנפש" מן הגוף? האם המוות הוא מצבו הנפרד של הגוף, כשהוא לעצמו", משוחרר מן הנפש; ומצבה הנפרד של הנפש, כשהיא לעצמה, משוחררת מן הגוף? האם המוות הוא משהו אחר?"

"לא, אלא זה בדיקא."

"עכשיו, יקירי, ברוך אם אהה מסכים איתי בעניינים הבאים,

כי אני מאמין שנוכל להגיע מהם להכנה טובה יותר של הנושא שלנו. האם, לדעתך, על הפילוסוף להתמסר למה שמכונה הנאות? למשל, למזון ולשתיה?"⁴

"פחות מכל האנשים, סוקרטס."

"זמה לגבי מין?"

"כשום פנים."

"ולגבי כל מה שקשור לטיפוח הגוף? נראה לך שאדם כזה מעריך נעליים ובגדים מיוחדים, או תכשיטים שונים? לדעתך הוא מעריך דברים כאלה או בו להם, כל עוד אין הוא נאלץ להשתמש בהם?"

[c]

"וכאופן כללי, אינך חושב שעיסוקו של אדם כזה איננו נכון,

* הנפש (ψυχή, psuchē) – הכוונה היא לאותו יש אשר לו אחרת מייחסים את כל ההכנות המנטליות שלנו. בחינו ברוב המקרים במלה "נפש", ולא "נשמה", בעיקר בגלל הצירוף הקבוע "גוף ונפש".

** כשהוא לעצמו 'αὐτό' (αὐτό, auto) – לבדו, על-פי טבעו. המונה הזה תופס מקום מרכזי בדיאלוג. לעיתים נחרס אותו 'לעצמו' או 'לכדו' עם עצמו, לפי ההקשר.

*** זה בדיקא – לפי הדיאלוג "המנמה" הזאת של סימאס. כאילו אפלטון כבר מליחמילה משה כאן את הטיעון לטובתו. סוקרטס ובעיניו מקבילים בדיאלוג זה כמובן מאלף. את קיומה של הנפש, ולכן גם את הדיכוטומיה גוף/נפש, מעניין לחשוב אך ורק היה מפתח הדיאלוג אילו סימאס לא קיבל את הגדרת המוות של סוקרטס כאן (ראו בהקדמת המתרגם).

[e] מי שיכין את עצמו לחשוב בריכות ובריוק הרב ביותר על כל דבר

שהוא חוקר, הוא יהיה הקרוב ביותר להכרתו?²

"בוודאי כן."

"האם זה לא יושג בצורה הטובה ביותר על-ידי האיש

שיישג לכל דבר רק עם החשיבה עצמה עד כמה שאפשר, בלי

להסתמך על הראייה, ובלי לגרור שום חוש אחר אל תוך שיקול

הדעת שלו? הוא ישתמש במחשבה הצרופה, כשהיא לעצמה,

ובאמצעותה ישתדל לצור את היש הצרוף, כשהוא לעצמו; והוא

יהיה משוחרר ככל האפשר מעיניו ומאוזניו, וכעצם מכל גופו,

משום שזה מכלכל את הנפש ואינו מאפשר לה, כל עוד הוא שותף

לה, לרכוש אמת והכונה. סימיאס, אם ישנו מישהו היכול לקלוט

פיש, האין זה הוא?³

"סוקרטס, אתה פשוט צודק!"

"מכל השיקולים האלה מוכרחה לצוץ אצל הפילוסופים

האמיתיים מין דעה שאותה הם ינסחו כינס לבין עצמם בערך כך:

'מסתבר שדרך משנית מסיטה אותנו ואת שיקול-הדעת

שלנו מן החקירה. כי כל עוד יש לנו גוף ונפשנו מוזהמת על-ידי

דבר רע כמחנה, לעולם לא נרכוש במידה מספקת את מה שאנו

שואפים אליו – את האמת. בגלל הצורך במזון גורם לנו הגוף

לאין-ספור הסחות-דעת. ואם מקננות בו מחלות, הן מעכבות

אתנו בציד אחר היש. והוא ממלא אותנו בהאאות, בתשוקות,

כפחדיים, בהזיות שונות ובהכל רב, כך שבאמת וכתמים אין לנו

בגללי שום אפשרות, כמו שאומר הפתגם, לחשוב כלל. כעצם,

דבר אינו גורם למחלמות, להתקוממויות ולמאבקים, אלא הגוף

והתשוקותיו, מפני שכל המלחמות פורצות כדי להשיג רכוש,

"כן."

"והיא בוודאי שוקלת באופן הנאה ביותר כאשר דבר אינו

מסיט אותה: לא שמיעה, לא ראייה, לא כאב וגם לא הנאה

כלשהי, אלא כאשר היא נפטרת מן הגוף ונמצאת לבד עם עצמה

ככל יכולתה, וכאשר היא חותרת למה שישנו, תוך כדי מאמץ

מרכי לא לשתף את הגוף ולא להיות עימו כמגע."

"ברדוק."

"או האם גם כאן נפשו של הפילוסוף פְּנֹה לגוף לגמרי ובורחת

ממנו, ומבקשת להיות לבד עם עצמה?"

"כן, כנראה."

"נמה לגבי דברים מן הסוג הזה, סימיאס? האם אנו טוענים

שהצדק עצמו ישנו, או לא?"

"בוודאי."

"וגם היפה והטוב?"

"אין שאלה?"

"ראית כבר פעם כמו עיניך משהו מן הדברים האלה?"

"מעולם לא."

"אבל תפסת אותם באיזה חוש אחר? ואני מדבר על כולם

– למשל, על 'אדלי', על 'כריאות' ועל 'חזק' – בקיצור, על

ההווה?" של כל שאר הדברים האלה, מהו כעצם כל אחד מהם.

האם נקבל את המושג האמיתי ביותר עליהם דרך הגוף? או כך:

* תצדק עצמו – השאלה היא: האם נקבל עלינו שיקימים מעשים צודקים, אנשים צודקים, וכן הלאה, האם קיים גם – נוסף לאלה – 'הצדק עצמו'? השאלה הזאת תקפה כמובן גם למושגים הבאים.

** תודיה (ousia, οὐσία) – שם העצם של תופעה 'לוחית', כאן במשמעות של מוחת 'היש'. ראו גם תערה ל-76d.

"נראה לי יותר מכל רבר, סקרקטס."

"אם הבררים האלה נכונים, ידידי, אז מי שמגיע למקום אשר אליו אני הולך יש לו תקווה גדולה, כי שם (יותר מאשר בכל מקום אחר) ירכוש במידה מספקת את מה שלמענו טרחנו כל-כך בחיינו.

[e] וכן, המסע שנקבע לי עכשיו צופן בחובו תקווה טובה לכל איש המאמין שהוא מוכן אליו, הואיל ומחשבתו טוהרה."

"בוודאי", אמר סימאס.

"מתבודד שלדיטהר הוא בריוק מה שאנחנו טוענים כבר זמן-מה: להפריד ככל האפשר את הנפש מן הגוף, ולהדגיל אותה לאטוף ולכנס את עצמה מכל חלק של הגוף, ולגור ככל יכולתה – גם בחיים האלה וגם בבאים – לכך עם עצמה, משוחררת מן הגוף כמו מכבליים."

"בוודאי."

"האין זה מה שנקרא 'מוות': השחרור והפרידה של הנפש מן הגוף?"

"זהו בריוק."

"כן, תשוקתם הנצחית של הפילוסופים האמיתיים, ושלמה כלבר – אנחנו טוענים – היא לשחרר אותה; לאמיתו של דבר, זהו בריוק עיסוקם של הפילוסופים: השחרור והפרידה של הנפש מן הגוף. נכון?"

"כן, כנראה."

"אז כפי שאמרת בהתחלה, האם האדם שהכין את עצמו בחייו לחיות כמצב הקרוב ביותר למוות לא יראה מנוחך אם יתדעים כאשר המוות יגיע אליו?"

"איו שאלה? מנוחך מאוד."

ואת הרכוש אנתנו נאלצים להשיג בגלל הגוף, כי אנחנו עבדיו.

[d] לכן בגלל – מכל הטעמים האלה – אין לנו זמן פנוי לעסוק בפילוסופיה. המדע מכול הוא שכאשר יש לנו קצת פנאי ממונו ואנו פונים לחקור משהו, הוא שוב מתפרץ אל תוך הקיומיותנו ומחלל מהומה ובלבול והסתח-דעת, עד שאי-אפשר לדאות את האמת. טוב, אז התברר לנו שאם אנו רוצים לדעת משהו בטוהרתו, עלינו להשתחרר מן הגוף ולהתבונן בבררים עצמם דרך הנפש עצמה. ואכן, כפי שמצביע השיעור, רק אנו, כנראה, נשיג את החוכמה שאנו שואפים אליה וטוענים שאנו מאהבים, רק כאשר נמות, אבל לא כל עוד אנו חיים. משום שאם אין זה אפשרי להכיר משהו בטוהרתו כאשר נמצאים בחברתו של הגוף, הרי אחת מן השתיים: או שאי-אפשר לרכוש ידיעה בשום מקום, או רק לאחר המוות; כי רק אז תהיה הנפש לבד עם עצמה ונפרדת מן הגוף, אבל לא לפני-כן. וכל עוד אנו חיים נהיה, כנראה, קרובים ביותר לידיעה אם נימנע ככל האפשר מחברתו של הגוף ומשיחותיו פערלה איתו – אלא-אם-כן הדבר נחוץ ביותר – ואם לא נרשפע מטבעו, אלא ניטהר ממנו, עד שהאל עצמו ישחרר אותנו. וכן, טהורים ומשוחחרים מאוויליותו של הגוף, נהיה ודאי בחברתם של דומים לנו, ונכיר מבעד לעצמנו כלבר את כל מה שהוא צרוף, כלומר את האמת. שהרי אסור על מה שאינו טהור לגעת בטהור. סימאס, אני חושב שכל אהבי-הלימוד –

[b] האמיתיים צריכים לומר זה לזה דברים כאלה, ולהאמין בהם. לא נראה לך?"

* אותי-הלימוד – דרך אחת לומר "פילוסופים".

לאנשים בעלי הנטיות האלה?^[d]

"בהחלט."

"וגם מתענות? אפילו מה שרוב האנשים מכנים 'מתענות' –

לא להסתהף אחר התשוקות, אלא לזלזל בהן ולהיות מאופק –

האין זה שייך רק להם, לאלה המזלזלים בנרף לגמרי ומקדישים

את חייהם לפילוסופיה?"

"בהכרח."

[d] "נכון, מפני שאם תהדור באומץ ובמתענות של שאר האנשים, הם ייראו לך מגחכים."

"למה אתה מתכוון, סוקרטס?"

"אתה יודע כי רוב האנשים מאמינים שהמוות הוא אתה

הרעות הגדולות, נכון?"

"אני יודע היטב."

"האם אין זה נכון כי האמיצים שבהם עומדים מול סכנת

המוות בגלל פחד מדברים רעים יותר?"

"כדיוק."

"נמצא שבגלל פחד ואימה כל האנשים, חוץ מן הפילוסופים,

אמיצים. אבל הרי זה חסר-היגיון, להיות אמיץ מתוך אימה

ופחדנות."

"כמובן."

[e] "ומה על המאופקים שבהם? האם אין הם באותו מצב: מתונים

* מחנות (sophrosyne, σωφροσύνη) – תכונה רגשית וסכלית גם יחד, שלוב של בינוניות ביחס לחגאות הגוף, צניעות, חוכמה, והיכולת לפעול לפי השכל. אדם כזה (א' מיושב בדעתו) יודע מה לעשות ויפנה לדעתו, ייביל גם לפעול בהתאם, שכן הוא שולט בדעתו ובתאוותו" (ג. רנצ'י, עמ' 174 במבוא לתרגום, כספרי). יואלגוס סוקרטיים, "א' בכינתרופיה".

"מבוא, טימאיוס, שהפילוסופים האמיתיים מתאמנים במידה,

וכשגילם, מכל האנשים, המוות הוא הדבר הכי פחות מפתה. הבט

בזה כך: אם הם חלוקים עם הגוף מכל בחינה שהיא, ושאפים

שנפשם תהיה כשהיא לעצמה, האם לא יהיה זה ממש חסר-היגיון

אם הם יפחדו ויתרעמו כאשר זה קורה? האם לא ילכו מרצון למקום

שבו יש תקווה להשיג את מה שאהבו במהלך חייהם – והם אהבו

את התבונה – ולהפטר מחברת מי שהיו חלוקים עמו? אנשים רבים

הלכו לשאול מרצונם החופשי כדי לחפש את אהביהם, את נשותיהם

ולדיהם, בתקווה לראות את מי שהם משתוקקים אליו ולהיות איתו.

אז מי שבאמת אהב את התבונה, ומי שמחזיק בנחישות בתקווה

כי בשום מקום אחר לא יזכה בתבונה ראויה לשמה, אלא בשאול

– האם יתרעם במוותו? האם לא יהיה מרצה ללכת לשם? בוודאי

שכן, וידי. אם הוא באמת פילוסוף. שהרי הוא יהיה איתן ברעיו

כי בשום מקום לא יזכה בתבונה הטהרה אלא רק שם. אם כך, האם

לא יהיה זה ממש חסר-היגיון, כמו שאמרת כרגע, אם אדם כזה

יפחד מן המוות?"

"ממש, בשם זאוס."

"לכן אם תראה אדם המתרעם על כך שהוא עומד למות,

הוא אין זו הוכחה מספיקה לכך שהוא אינו אהב-חוכמה" אלא

אהב-גוף? אני משער שאותו אדם יהיה גם אהב-כסף ואהב-

כבוד, אחד מן השנויים או שנויהם גם יחד."

"תראה מדיוק."

"ובכן, טימאיוס, האם גם מה שנקרא 'אומץ' שייך בעיקר

* אהב-חוכמה – חוץ מן המקרה הזה המצריך חנוך מילולי, בכל המקומות האחרים תרגמנו "פילוסוף".

דויד קיס אַראסטמוס מרטרדם

השבה לטיפשות

תרגום והערות
נתן רוך ומרב מילר

מבוא
נתן רוך

כרמל • ירושלים

קולות בני האדם, מוצע ברקן הטבעי והנהדר. ככלל, מה שהטבע יוצר עליו ומלא חיים יותר בכל מובן יציר מלאכותי.

על כן אין בפי די שבהים לתרגול המפורסם שהתגלגל מפיתגורס, האחר שהיה הכול: הוגה רעות, גבר, אישה, מלך, פשוט עם, דג, סוס, צפרדע ואפילו ספוג ים (כמדומני);¹⁵⁶ הלה סבר שאין בעל חיים אומלל יותר מהאדם, היות שכל האחרים הסתפקו במה שנתן להם הטבע ורק האדם ניסה לפרוץ את מגבלותיו. לא זו אף זו, מכיון בני האדם הוא ביצר את השוטים מטבעם על פני המלומדים והדגולים מרובם. וג'קוילס החזיר¹⁵⁷ לא נפל בהכמתו מאודיסאוס 'המחוכם'¹⁵⁸ משום שהעדיף לנחור בדיר ולא להצטרף אליו למסע של תלאות וסכנות כה גדולות. הומרוס, אבי כל המעשיות, בדעה אחת עם כנראה, משום שלעיתים קרובות הוא מכנה את כל בני התמותה 'אומללים' ומוכי גורל', ואילו את אודיסאוס, התגלמות התכמה, 'חסר מזל'. מעולם הוא לא כינה כך את פריס, את איאקס ואת אכילס. והסיבה לכך היא שאודיסאוס הנבון והממולח לא עשה דבר בלי להתיעץ עם אתנה, וחכמתו הרבה בעוכריו הייתה ככל שטטה והתרחק מהכוננותו של הטבע.

24 טיפוש וטוב לו

כך קורה שבני התמותה ורופי החכמה הם הכלהי מאושרים מכולם. הם טיפשים בריבוע משום שמתעלמים הם מהעובדה שגולדו בני אדם, ואף על פי כן שואפים להגיע למדרגת אלים בני אלוות. כדוגמת

¹⁵⁶ בריאלוג התרגול (Gallus) מאת לוקיאנוס, שארסטמוס חרגם לטינית, מעיר

תרגול דבר על שינויי צורה רבים ומגוונים שחווה, וטוען כי בגלגולו הקודם היה פיתגורס, הפילוסוף והמתמטיקאי היווני המפורסם (495-570) לערך לפנה"ס). לפי חקר הטבע לפליניוס, הספוגים נחשבו יצורים חיים.

¹⁵⁷ ראו הערה 13.

¹⁵⁸ הומרוס מכנה כך את אודיסאוס יותר משמונים פעם [ר' למשל אודיסאה, שיר שבפעי, שורות 207 ו-302].

שיאה מקצועם לחמורים, אך איני רוצה לנהוג כמוהם. אלא שחמורים אלה החלטותיהם מכריעות בעניינים גדולים וקטנים. ושעה שנכסיהם מתרבים והולכים, התאולוג, שקרא לעומק ספריות שלמות כדי לעמוד על רזי האלוהות, ניזון משעועית יבשה ונאבן כל ימיו בפשפשים וככנים.

23 בעלי החיים

כשם שהמדעים הקורבים יותר לטיפשות מסבים אושר רב יותר, כך מאושרות מכול הן אותן בריות הנמנעות מכל למידה, ורק הטבע מנחה את דרכן. כי הטבע אינו חסר דבר, אלא אם נתעקש לחרוג ממה שהוקצה לנו, בני התמותה. הטבע שונה זיופים, ורק מה שלא הושחת באלוץ יניב את התוצאות הטובות ביותר. עיניכם הרואות, מכל שאר היצורים החיים, המאשרים מכול הם אלה שכל נגיעה ללימוד פורמלי אין להם, ורק הטבע משמש להם מורה. האין הדברים המאושרות והמופלאות ביותר, אף שלא נחתנו בכל החושים?¹⁵⁵ חרי שום אדריכל לא יכול להן בתכנון מבנים, ואף פילוסוף לא הגה מדינה כשלהן.

לעומתן ראו את הסוס, שבחושיו הקרוב הוא יותר לאדם ואף עקר מסביבתו כדי לשיכון עמו, ובכך נעשה גם שותף לסבלותיו. בוש הוא להפסיד במרוץ, ועל כן לעתים קרובות סובל מקוצר נשימה, וכשהוא מבקש לו תהילה בשדה הקרב – נדקר ומת יחד עם דרכו. ולא ארחיב את הדיבור על המתג המשווה, על עוקצי הנרבות, על בית הכלא הקריי ארוות, על הפרגוללים, האלות, התמות והדוכ – בקיצור, טרגדיית העבדות שהמיט על עצמו מרצונו הסוס כשהלך בעקבות האדם הנועז ומלא תשוקה לנקום בלהט באויביו.

טוב בהרבה לזוכבים ולציפורים שחיים את חיי הרגע ומסתמכים רק על חושיהם הטבעיים, כל עוד אין הם נופלים במלכודות שטמן להם האדם. כי כאשר כולאים את הציפורים בכלוב והן לומדות לחקות את

¹⁵⁵

הטיפשות שואבת השראה משרתת הגאורגיקה של רוג'רס, ולפיה הדבורים מאושרות אף שחסרות הן אינטלקטים למין ומשום שחופשיות הן מנטל נשואים, משפחה ועבודה.

ואפילו חיות הפרא אינן פוגעות בהם – בחושיהן הטבעיים חשות הן במתמזגותם. האלים מגוננים עליהם, וכמויחד אני, ולכן אינן תמה שהכול רוחשים להם כבוד.

יתרה מזו, כה חביבים הטיפשים על המלכים הגדולים, שאין הם מסוגלים לנגוס בלעדיהם ולו נגיסה, לפסוע צעד ולו קטן או להחזיק מעמד ולו שעה. מוקדים הם את השוטים הללו לאין ערוך יותר מאשר את החכמים חמוצי הפנים, שגם אותם מחזיקים הם בחיצים, אם כי רק לשם הדורש ומראית העין. מדוע מעדיפים הם בחיצים השוטים? ברור הדבר ואינו אמור להפתיע איש. מלבד צער ועצב אין באמתחתם של החכמים דבר עבור שליטיהם, ובהסתמכם על ידיעותיהם הרבות אף אין הם מהססים להשמיע דברים קשים באוזניהם המלכותיות העדינות, בעוד השוטים מספקים להם את הדבר שהם תמיד מבקשים: בריחות וצחוק, הלצות ושעשוע.¹⁶¹ ובעוד כישורן מבורך שאין להמעיט בערכו נידחו הטיפשים, ורק הם: מדברים הם גלויות ואומרים את האמת. ומה ראוי יותר לשבח מאשר האמת? אפלטון אמנם שם כפי אלקזיפאדס את האמרה המיוחסת את האמת ליון ולילדים,¹⁶² אך השבח הוא לי, ויעיד על כך אוריפידס באמרתו הידועה כי "דבר הטיפש, טיפשות"¹⁶³ הטיפש, פיו ולבו שורים נפני אומרות את שעל לבו, ואילו לחכם שתי לשונות, כפי שאמר שוב אוריפידס,¹⁶⁴ באחת אומר הוא אמת, באחרת את מה

¹⁶¹ אריסטו פגש כנראה לצני חצר בחצרותיהם של הנרי השביעי, של הנרי השמיני ושל תומס מור. ראו: Enid Welsford, *The Fool: His Social and Literary History*, London, 1935, pp. 158–161; Angelica Gross, "La folie": *Wahnwitz und Nartheit in Spätmittelalterlichen Text und Bild*, Heidelberg, 1990.

¹⁶² בהמשחה [תרגום פינקלברג, שורה 217] אומר אלקזיפאדס: "יון וילדים אומרים אמת".

¹⁶³ הכיטוי נאמר על ידי טיטציאס, החווה העיוור, לקדמוס, מלכה הראשון של תבאי, במחזה הבקכות [שורה 369] מאת אוריפידיס, שחי באחתונה במאה החמישית לפנה"ס והיה ממחברי הטרגדיות הגדולים של תקופתו, לצד "אסיכילוס וסופוקלס".

¹⁶⁴ "הטבע לא חנני בלשון כפולה", אומר הקטור גיבור טרויה במחזה רסוס (Rhesus), שמחברו אינו ידוע ובעבר יוחס לאוריפידיס.

הענקים¹⁵⁹ הם מורדים בטבע, בעוד המדעים מעודדים אותם למלחמה. ולהפך, המאושרים ביותר הם האנשים שרמת תבונתם (היינו, טיפשותם) דומה יותר לחיות בטבע ואינם שואפים לדבר שאינו מעבר לאנושי. הבה נוכיח את טענתנו, לא בהיקש סטואי מסובך, אלא ברגומה פשוטה.

כי חי האלים, היש מאושרים יותר מאותם אנשים הקוראים כפי כול שוטים, טיפשים, סכלים וריקנים (כולם תארים נהדרים בעינינו)? במבט ראשון יתכן שדבריי נשמעים טיפשיים ואבסורדיים, ואף על פי כן אמת הם לאמנה. ראשית, אנשים אלה אינם יראים את המוות, ועל כן עול רב מוסר מכתפיהם. גם המצפון אינו מייסרם. אין כלכם פחד מסיפורי מחים או חשש מרדחות ומשדדים. פחד מפני אסונות אינו טורד אותם, אף לא הקווה צמיחה לעתיד טוב יותר. בקיצור, אלפי הדאגות בחיי בני אנוש אינן מעיקות עליהם. הברשה, הפחד, השאפתנות, הקנאה והאהבה – כולם מהם והלאה. ואם קרובות הן ברדגת בינתן לחיות הפרא, גם חפזות הן מחטא, מכטיחיים לנו התאולוגים.¹⁶⁰

כעת, הוד חכמתך, עשה עמי חסד וסכם במחילה את כל אותם לילות וימים שנפשך מתענה בחרדות, ערום את כל צורות חייך בערממה, ואז תביץ סוף מה גודל הרעה שהסכתי מן הטיפשים שלי. לכך הוסף את העובדה שלא זו בלבד שהם עצמם שומחים, עולצים, משחקים, שרים וצוחקים, משעשעים הם גם תמיד את הבריות, מצחקקים ומצהילים את רוחן, כביכול היו מתנת האלים למין האנושי להפיג את עצבותו. אי לכך אין הטיפשים מעוררים את התחושות המעורבות שמעוררים אנשים אחרים. הללו תמיד מתקבלים בריצון, מחוררים, מוזמנים לאורחות, נהנים מיוחסתם, מחיבוקי, וכשעת הצורך תמיד יהיה מי שיחוש לעזרתם. יכרלים הם אף תמיד להגיד ולעשות כל שעולה על רוחם. איש אינו מבקש את רעתם

¹⁵⁹ במיתולוגיה היוונית הענקים מרדו בזאוס, הוכסו והורחקו. הניסיון של בני אנוש לחרוג מעבר לחתום המותר שקבעו האלים הוא מוטבע נפוץ בהרבות הרנסנס.

¹⁶⁰ הגישה בתאולוגיה הייתה כי בניגוד לאדם, בעלי החיים לא נידחו בריצון חופשי משל עצמם ולכן אין הם מסוגלים לחטוא.

25 לא כל שיגעון הוא אטון

כאן תחתיו שוב מקהלת ה'יצצדיעים' הסטואיקניות ק'מרק כנגדו. אין דבר אומלל יותר מהשיגעון, 'אמרונו. הטיפשות החמורה כמות כמעט כשיגעון, ואולי היא השיגעון המושלם, 'הרי במקום בו האומללות נפשית, שם היא הטיפשות'.¹⁶⁷ אך טעות פס הטרענים הללו, ובעצמת המורות, מעטה ככל שתאמר, בכוונתי להפחית את טענתם מהיסוד. במתבי אפלטון, סוקרטס מוזה כיצד מתחלקים ונוסס וקופידון כל אחד לשני.¹⁶⁸ ולכן ראוי היה שה'יצצדיקים יבחינו בין שיגעון לשיגעון, אם הם עצמם רוצים שפויים להיחשב, כי לא כל שיגעון הוא אטון. אחרת לא היה מונה את הטיפשות שואל אם מהחלל בו 'תאמת של קסם',¹⁶⁹ אפלטון לא היה מונה את הטיפשות שלוקים בו המשווים, הנוביאים והאורביים עם הדברים הטובים באינם,¹⁷⁰ והיפליה לא שני הייתה מגדירה כשיגעון את האחגר הגדול של אגיאס.¹⁷¹ אכן, שני פנים לשיגעון: זה שממננות הפחיות הנקמנות מן המאול שעה שהן משתחררות את נחשיהן ומלהיטות את תשוקת בני אנוש קפלהמה, את הצימאון שאין להרוותו לזה ואת האהבה האסורה המהיטת קלון; כשדוחפות הן אותם לרצח קרובי משפחה, לגילוי עריות, לחלול

¹⁶⁷ מתוך הסטירות מאת הורטיוס [222–220], רעיון דומה מופיע אצל

¹⁶⁸ ספקה במכתב מוסר [מכתב צ'ד].

¹⁶⁹ בהמשכה לאפלטון [תרגום פינקלברג, שורות 180–181] נדון קיומם של שני סוגי אודס יאפודריטה: שמימי והמוני.

¹⁷⁰ מתוך השירים של הורטיוס [ג, 4, שורות 5–6]. מילולית כתב הורטיוס במקור 'יודוך נעים'.

¹⁷¹ בפירוטם של אפלטון, סוקרטס מבחין בין ארבעה סוגי שיגעון: פואטי, בקרי (ו'דינוסי'), נבואי וארוטי (כתבי אפלטון ג', 244–245).

הכוונה בנראה לירידתו של איניאס לשאול ושוב ממנו [ספר שישי, שורה 135]. ורגליוס מספר כי איניאס בקש להסתייע במומחיותו של הטיפלה כדי לרדת לבקר בשאול והיא מנחה בתשובה את הטיפולים הגדולים בכך ואת האפשרות שלא לשוב משם [שם, שורות 126–129]. הטיפלה הייתה הכוונה המתמבאת במרכז הפולחני (אורקולוס) של אפולו, ששכן סביב מערה בקומאי שבחבל קמפניה. היא נחשבה גם לסמכות העלינה בנושא הירידה לשאול, שהתבססה אליו הייתה בסמוך למקום פולחנה.

שההיטכות מכתכותו. שחור אצלו הוא לבן, דבר אחד כפה ודבר אחד בלב.

ועל כן כל כמה ששפר עליהם גורלם, מבחינה זו אומללים בעיניי השליטים, שאין איש שיאמר להם את האמת ובמקום חברים נאלצים הם להקדיף עצמם בעדת מלחכי פנכה. יש שיגידו כי אותי השליטים סולדות מן האמת וכי מרחיקים הם מעליהם את החכמים, פן יעז אחד מהם לומר את האמת ולא את שנוח להם לשמוע. נכון הדבר, אכן שנואה האמת על השליטים, אלא שלטיפשים שלי כישרון מיוחד, לא רק שיכולים הם לומר אמת, אף דברים קשים שיטיתו כרצון 'שמעו – דברים שהיו עולים לחכם בחייו, אך באורח פלא מפי השוטה נעימים הם לאוזן. כי ככוח האמת לנעום, וכלבר שלא תפגע, אך את הכישרון למחוג אותה כך העניקו האלים רק לטיפשים.

זו הסיבה שהנשען, שמטבען נהווה את בידור ושעשועים, מתכבדת אותם כל כך. וגם אם בתוך כך דבר מה רציני מתחדש,¹⁶⁵ כפי שקורה תדיר, הן הפטורנה זאת כבידור כלכד או שעשוע. המין היפה אכן מתחכם למדי, בייחוד כשמדובר בתירון מעללי.

נשוב לעניין אושרם של הטיפשים. אחרי שבילו את חייהם בנעימים, ללא מודעות למוות וכלי חיש מפניו, הם עוברים ישירות לשרות האליסיים, שם ממשכות משוכותיהם להנעים את זמנן של הנשמות שמצאו כם מנוחה.¹⁶⁶ נשורה עתה בין מנת חלקו של החכם לזו של השוטה. תארו לעצמכם חכם למופת שכוה, שהווגע עצמו בלימודים אין סוף משך כל ימי נעוריו ובקורותו, ומיטב שנותיו אברו לו בלילות חסרי שינה, בדאגה וביגע, ואף כמה שנוחר מחייו זכה לקמצוץ בלבד של הנאה. חוסך הוא תמיד פרוטה לפרוטה, עני, אומלל, נוגן ודעף. נוקשה כלפי עצמו וזולתו ומאוס על הבריות. לעולם חייו הוא, רזה, חולני, טרוד עיניים, מזקין ומאפיר בטרם עת ונפטר מן העולם קודם זמנו. היינו הך אמנם, כי מעולם הרי לא חי באמת... הרי לכם אפוא דיוקנו של החכם.

¹⁶⁵ הטיפשות ורמות בלשון נקייה ליחסי אישות.

¹⁶⁶ במיתולוגיה היוונית שדות האליסיים הוא המקום שבו חיים באושר הנגידורים שהאליים העניקו להם אלמותיות.

על הפסיכולוגיה של הגימנזיסט

Zur Psychologie des Gymnasiasten

(1914)

מהדורות בגרמנית

1914 בספר לכבוד חגיגות היוכל של הגימנסיה ק.ק. ארצהרצוג ריינר.

(K.k. Erzhertzog Rainer-Realgymnasium).

1926 Almanach 1927, 43-46.

1928 G.S., Bd. 11, 287-290.

1935 Z. psychoanal. Päd., Bd. 9, 307-310.

1946 G.W., Bd. 10, 204-207.

הערות המתכנת

משנת חייו העשירית ועד השנה השמונה-עשרה (1873-1865) פקד פריד את הגימנסיה העירונית "לאופולד-שטרסאר" שבוינה, שכונתה "שפרל-גמגוזים" מכיוון שהייתה ממוקמת ברחוב שפרל (Sperlgasse). מאוחר יותר שונה שמה ל"K.k. Erzhertzog Rainer-Realgymnasium". החיבור נכתב עבור אסופה לרגל חגיגות היוכל של הגימנסיה. במכתב מה-16 ביוני 1873 לחברו לכיתה אמיל פלוס (Floss) פריד מתאר את בחינות הבגרות של ב בית הספר הזה ומציין במיוחד את החיבור שעליו

בשקט, עד שהלכשתי אותו במילים מפורשות בחיבור שכתבתי בבחינת הבגרות; אני רציתי לתרום בחיי תרומה לידע האנושי שלנו.

אחר כך נעשיתי רופא, ליתר דיוק פסיכולוג, ויכולתי ליצור דיסציפלינה פסיכולוגית חדשה, זו הקרויה "פסיכונאולוגיה", דיסציפלינה שגרמה לרופאים וחוקרים בני זמננו בארצות קרובות ובארצות רחוקות דוכרות שפות שונות להתפלא, לגנות ולחלל. דווקא בני ארצי גילו עניין במידה הפחותה ביותר.

כפסיכונאולוגיאי עליי להתעניין יותר בתהליכים רגשיים מאשר בתהליכים אינטלקטואליים, להתעניין בחיי הנפש המודעים. התגשותי כמפגש עם מוריי לשעבר בגימנסיה מחייבת אותי לוודאי ראשון: אני יודע מה העסיק אותנו יותר, מה היה משמעותי יותר בעינינו, העיסוק במדעים שהוצגו לפנינו בהצגאות או אישיותם של המורים שלנו. מכל מקום, לגבי האחרונים היה קיים אצלנו איזה זום תת-קרקעי שלא נפסק, ואצל רבים הובילה הדרך אל המדעים רק דרך אישיותו של המורה; אחרים הגיעו בדרך הזאת למבוי סתום, וכפני אחרים – למה לא להודות בכך? – הדרך הייתה חסומה בדיוק מאותן סיבות.

אנחנו חיונו אחריהם או שפנינו להם עורף, דימינו בעיני רוחנו את חיבתם ואת שנאתם, דברים שלא היו ולא נבראו מז חסותם, חקרנו את תכונות האופי שלהם, וכחיקוי שלהן או כשיבושן בנינו את אופיינו שלנו. הם גרמו לנו להתקוממויות החזקות ביותר ודרשו הכנעה מוחלטת; אהנו ארבע לוחלשותיהם הקטנות והגאונות במעולותיהם הגדולות, כידע שלהם ובהינתנם. בעצם אהבנו אותם מאוד, כשנתנו לנו סיבה כלשהי לאהוב; איני יודע אם כל מורינו הכחינו בכך. אבל אי-אפשר להכחיש, היינו מכוונים כלפיהם באיזו דרך מיוחדת, בדרך שמן הסתם גרמה להם אי-נוחות. מהתחלה עמדנו מולם מוכנים לאהוב ומוכנים לשנוא, מוכנים לכפר

הוא מרמוז בטקסט הנבחר וישעבור קיבל את הציור "מעולה". נשאל החיבור היה בחירת מקצוע לעתיד.

זו הגשה מוזרה, לחזור ולקבל בגיל מתקדם מטלה, לכתוב "חיבור בגרמנית" עבור הגימנסיה. אף על פי כן, ההיענות היא אוטומטית כשל חייל משוחרר של שמע הפקודה "הקשב" מצמיד את ידיו לתפר שבמכנסיו ומניח לצרורותיו ליפול ארצה. משונה באיזו נכונות מסכימים לכן, כאילו שום דבר מיוחד לא השתנה בחצי המאה האחרונה. הרי הדוקנו מאז, אנתנו כמעט בני שישים, ותחושת הגוף וגם הראי מראים באופן חד-משמעי עד כמה התקצר פתיל חיינו.

עוד לפני כעשר שנים היו רגעים שבהם יכולת לחזור ולחוש פתאום צעיר מאוד. כשיטיילת ברחובות עיר הולדתך, בקון שבכר האפיר, נשאל בכל כוכר הקיום הבורגני, ופגשת במקרה את אחד הגברים המבוגרים השמורים היטב, אלה שאמה מברך אותם כמעט בהכנעה, כי זיהית בו את אחד ממוריד בגימנסיה. אבל אז אתה נעצר ומביט אחריך מהרודה: האם זה באמת הוא, או אולי משהו שדומה לו עד כדי הטעייה? והרי הוא נראה צעיר כל כך, ואתה עצמך כל כך הזדקנת! בן כמה הוא כעצם? האם ייתכן שהגברים האלה שאז ייצגו בעינינו את המבוגרים, אינם מבוגרים מאתנו אלא כמעט?

ההווה כאילו הואפל ומפיצת הזיכרון צצה תקופת חיים מגיל עשר עד שמונה-עשרה, על נבואות הלב והתעויות, השינויים הכוראבים וההצלחות המשמחות, התצפה הראשונה לעולם תרבותי נכחד, אשר לי לפחות העניקה נחמה שאין למעלה ממנה במאבק החיים, המגע הראשון עם המדעים, שמתוכם האמנת שתוכל לבחור את החזות שתקדיש לו את שיריך – שאת ערכם קשה לאמור. ודימיתי שאני זוכר איך תמיד ניבא לי לכי את "יעורי, תחילה רק

שרגש אחד יכול לבטל את השני. בקיום הזה של ניגודים המצויים זה לצד זה טמון הגרעין של מה שקרוי אצלנו רגשות דו-ערכיים. במחצית השנייה של הילדות מתחיל היחס הזה אל האב להשתנות, ואי-אפשר להגזים בחשיבותו של שינוי זה. הילד מתחיל לצאת מחדר הילדים, להתבונן בעולם האמיתי שבחוץ, כאן הוא חייב לגלות את ההגליות שיתחרו תחת התערצות הקודמת שלו לאב ויכפו עליו להיפרד מהאדיאל הראשון הזה. הוא מגלה שהוא כבר אינו החזק, החכם והעשיר ביותר, הוא אינו מרוצה ממנו, הוא לומד לבקר אותו ולמקם אותו מבחינה חברתית, והוא מניח לו לשלם את מחיר האכזבה שהחליל לו. כל מה שמציין את הדור החדש, כל המקורה אבל גם כל הראוי לגינוי – התנאי לקיומו הוא ההתנתקות הזאת מן האב.

כשלב הזה בהתפתחותו של הצינור מתרחש המפגש שלו עם המורים. עכשיו אנחנו מכינים את יחסנו למורים שלנו בגימנוסטיקה. הגברים, שחלקם אפילו לא היו אבות בעצמם, הפכו בשבילנו לתלפילי אב. לכן, גם כשהיו צעירים מאוד, הם נראו לנו כל כך בשלים, כל כך מבוגרים ולא מושגים. אנחנו העכברנו אליהם את הכבוד ואת הציפיות שהיו לנו כילדוננו מאבינו הכולילידיע, ואחר כך התחלנו לנהוג כלפיהם כפי שנהגנו כלפי האבות שלנו בבית. ברגשותינו כלפיהם משלה דו-ערכיות שפיתחנו במשפחה, ומתוקף העמדה הזאת נאבקנו אתם כפי שהיינו רגילים להיאבק עם הורינו עצמנו וכשרנו. אם לא נותנים את הדעת לחדר הילדים ולבית ההורים אי-אפשר להבין את התנהגותנו כלפי המורים, ועוד פחות מכך לסלח.

היו לנו חוויות נוספות כשהיינו בגימנוסטיקה, רק מעט פחות חשובות, עם צאצאיהם של אחינו ואחיותינו, עם חברינו לספסל הלימודים. אותן, על כל פנים, יש לתאר כבר במקום אחר. לרגל חגיגת היובל של בית הספר מחשבותינו דבקת במורים.

ולכבר במידה שווה. המוכנות הזאת להתנהגויות מנוגדות נקראת בפסיכואנליזה דו-ערכיות; הפסיכואנליזה גם אינה מתקשה להביא ראיות למקור דו-הערכיות הרגשית הזאת.

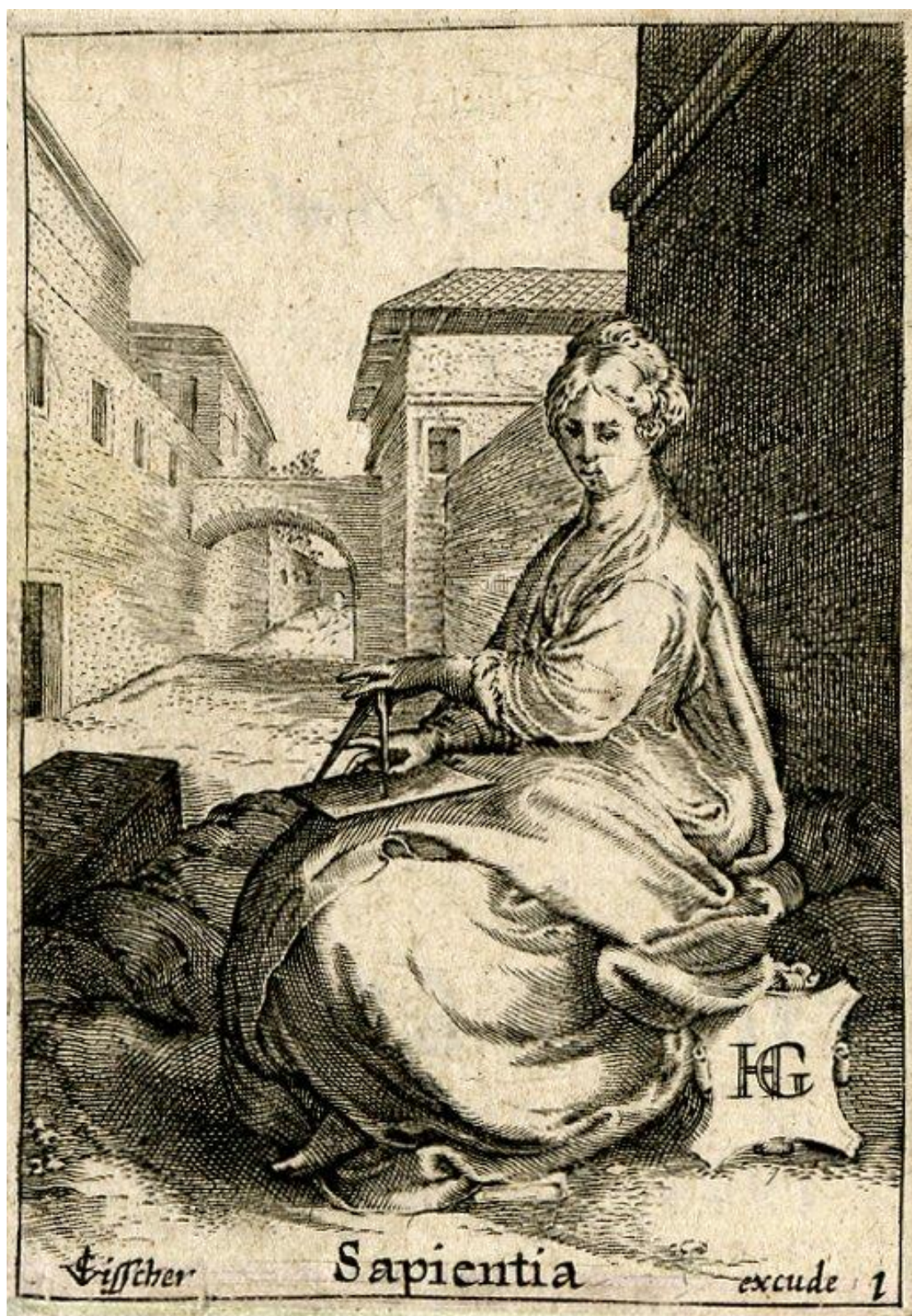
הפסיכואנליזה לימדה אותנו שתעמדות הרגשיות החשובות כל כך להתנהגותו המאוחרת של היחיד כלפי אנשים אחרים נקבעות בגיל צעיר עד להפתיע. כבר בשש השנים הראשונות של הילדות נקבע באדם הקטן האופן והגוון הרגשי של יחסיו לאנשים בני מינו ובני המין האחר; מעתה ואילך הוא יוכל לפתחם ולשנותם בכיוונים מסוימים, אבל לא לבטלם. הדמויות שבהן הוא מקבע את יחסיו באופן הזה הן הוריו ואחיו. כל האנשים שיכיר במהלך חייו יהיו עבורו דמויות חליפיות לאותם מושאים רגשיים ראשוניים (אל ההורים אפשר להוסיף גם את האומנות), והם מתארגנים אצלו בשורה שתחליפה בדימוי (Image) של האבא, האימא, ואחרים האחריות וכו'. המכרים המאוחרים הללו נוטלים על עצמם אפוא מעין מורשת רגשית, הם נתקלים בחיבות ובשנאות שאין להם כמעט חלק בהתפתחותן; כל ההיכריות המאוחרות, כל הכהירות באהבה או באהבה, מקורן ברשמי היכרון שהותירו אותם אבטיפוסים ראשונים.

מן הדימויים של ילדות רגילה שכבר אינה שמורה בזיכרון, אין דמות משמעותית יותר לנער צעיר מאביו. כורח אורגני הביא ליחס הזה רגשות דו-ערכיים, שביטויים המרגש ביותר הוא המיתוס היווני של המלך אריפוס. הילד הקטן מוכרח לאהוב ולהתפעל מאביו, בעיניו הוא החזק הטוב והחכם מכל הפרואים; הרי אלוהים בעצמו אינו אלא האדרה של תמונת האב הזאת כפי שהיא מצטיירת בחיי הנפש המורקמים של הילד. אבל עד מהרה מופיע הצד האחר של הקשר הרגשי הזה. האבא מוכר גם כגורם ההפרעה העיקרי בחיי הדין של הילד, הוא נהפך למופת שרועים לא רק לחקות כי אם גם לסלק כדי לתפוס את מקומו. רגשות הדין והעוינות כלפי האבא מתקיימים עכשיו זה לצד זה, לפעמים כמשך כל החיים, מבלי

חכמתם של השוטים The Wisdom of Fools הנדריק גולטציוס, 1592, הולנד.

תצריב 27.3x34.6 ס"מ, הגלריה הלאומית, לונדון.

חוכמה או מדע Sapientia הנדריק גולטציוס, 1615, הולנד.

תצריב, 4.3X6.3 ס"מ, המוזיאון הבריטי, לונדון